

AŞI KARŞITLIĞI VE ŞEFFAFLIK ALGISINDA İLETİŞİM PRATİKLERİ VE SİYASAL AİDİYETLERİN ROLÜ¹

Selman Selim AKYÜZ
Selçuk Üniversitesi, Türkiye
selmanselimakyuz@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0932-7897

<i>Atıf</i>	Akyüz, S. S. (2021) Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü, Yeni Medya Elektronik Dergisi, 5 (2), 172-185
-------------	---

ÖZ

Dünyanın karşılaştığı önemli kriz dönemlerinden biri olan Covid-19 pandemisi, insanların sağlıklarıyla ilgili kaygı düzeylerini arttırırken, politik, sosyal ve ekonomik açıdan algı ve alışkanlıklarda önemli değişikliklere neden olmuştur. Dijital araçların bilgiye ulaşmada öncelikli tercih haline gelmesi nedeniyle pandemi döneminde özellikle sosyal medyada “İnfodemi” olarak tanımlanan aşırı enformasyon akışı ortaya çıkmıştır. Bu yanlış bilgi salgınının içinde aşı karşıtı iddialar önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’deki internet ve sosyal medya kullanıcılarının pandemi dönemindeki iletişim pratikleri ve siyasi kimlikleri ile aşı tutumu ve karar alıcıların şeffaflığına yönelik algısı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Aşı uygulamaları başlamadan önce ve aşılardan etkisi, güvenilirliği ve üretim yöntemleriyle ilgili tartışmaların yoğun olduğu 2020 yılı Ocak ayında yapılan saha araştırması sonunda, katılımcıların Koronavirüs aşısı yaptırma konusunda büyük ölçüde kararsız ve negatif tutum sahibi olduğu görülmüştür. Kendisini muhafazakâr/dindar ve milliyetçi olarak tanımlayan kullanıcıların aşı yaptırma tutumunun daha düşük olduğu belirlenmiştir. Kendisini laik olarak tanımlayan katılımcılar hükümetin vaka sayılarını gizlediğine yönelik yüksek tutuma sahipken muhafazakâr/dindar olarak tanımlayan katılımcıların bu konudaki tutumunun daha düşük olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Aşı Karşıtlığı, Şeffaflık, Siyasal Aidiyet, Sosyal Medya, Koronavirüs.*

THE ROLE OF COMMUNICATION PRACTICES AND POLITICAL AFFILIATIONS IN ANTI-VACCINE ATTITUDE AND TRANSPARENCY PERCEPTION

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic, one of the most important periods of crisis facing the world, caused significant changes in perceptions and habits from a political, social and economic point of view, because of increasing people's levels of anxiety about their health. Due to the fact that digital media have become the priority choice in accessing information, excessive information flow, defined as “Infodemic”, has emerged during the pandemic period, especially on social media. Anti-vaccine claims play an important role in this outbreak of misinformation. In this study, the relationship between communication practices,

¹ Bu çalışma 19-21 Şubat 2021 tarihinde 3rd International Conference on Innovative Studies of Contemporary Sciences adlı sempozyumda sözlü olarak sunulmuştur.

political identities and vaccine attitudes of internet and social media users in Turkey during the pandemic period was investigated. The field survey has been conducted before vaccination in January 2020, when discussions about the impact, reliability and production methods of vaccines were intense. Participants have been found to have a largely ambivalent and negative attitude to getting a Coronavirus vaccine. It has been found that those who described themselves as conservative/religious, and users who followed developments related to the pandemic on social media, were less likely to get vaccinated. Participants who describe themselves as secular significantly think (74.7 per cent) that the government is hiding the number of cases, while participants who describe themselves as conservative/religious disagree with this view.

Keywords: *Anti-Vaccine, Transparency, Political Affiliation, Social Media, Coronavirus*

GİRİŞ

Salgın hastalıklar, gerek kamu otoriteleri ve karar alıcılar gerekse bireyler, toplumsal gruplar arası güveni ifade eden toplumsal güvenin uzun vadede onarılamayacak şekilde zayıfladığı dönemler olarak ortaya çıkmaktadır. İspanyol gribinde de görülen bu etki (Akbaş, 2020, s. 6), Covid-19 sürecinde tüm dünyada toplumsal anlamda belirsizlik ve güvensizliğin artmasına neden olmuştur (Siders & Ward, 2020). İnsanlar hastalığın kendisine kimden ve nasıl bulaşacağı konusundaki kaygının etkisiyle bireylere ve toplumlara; hastalığın oluşturduğu korku, tehlike düzeyi ve tedavisi gibi nedenlerle de kurumlara güven konusunda sorunlar yaşamaktadır.

Covid-19 büyük belirsizlikler ile ortaya çıkmış, virüsle ilgili bilgi eksikliği ya da bilimsel bilginin halka ulaşmasında yaşanan sorunlar komplo teorilerinin üretilmesine ve hızla yayılmasına neden olmuştur.

Salgının planlı bir deney olduğu, virüsün laboratuvarında üretildiği, dünya nüfusunun azaltılması ya da insanlara aşı yoluyla çip takılması için planlandığı, 5G ile hastalığın yayılması arasında ilişki olduğu gibi onlarca komplo teorisi, özellikle sosyal medya aracılığıyla milyonlarca insanı etkilemiştir.

Dünya Sağlık Örgütü yanlış bilgi, dezenformasyon ve komplo teorilerinin yayılmasına neden olan bu yanlış bilgi salgınını (Akyüz, 2020, s. 428), “*Infodemi*” (Infodemic) olarak tanımlamıştır. Hızla yayılan komplo teorileri ve yanlış bilgiler, insan sağlığına direkt etki edebilecek bir tehdit ortaya çıkarmıştır. Yanlış bilgilere inanılarak hastalığın hafife alınması ya da yanlış korunma ve tedavi uygulamaları nedeniyle ölümler yaşanmıştır (Spring, 2020).

Gerek salgın gerekse politika konularında özellikle aşırı sağ görüşlere sahip toplum kesimleri, kısıtlamalara ve aşı uygulamalarına karşı çıkarak salgının kontrol altına alınmasına engel olabilmektedir. Aşı karşıtlığıyla ilgili yanlış ve dezenformasyon nitelikli bilgiler sosyal medyada yayıldıkça insanların aşya olan güveni azalmaktadır.

Çalışmanın literatür bölümünde Covid-19 döneminde aşı karşıtlığı ve komplo teorileriyle ilgili dolaşıma giren yanlış/sahte haberler ve infodemi konusundaki çalışmalar ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise uygulanan saha araştırmasının sonuçları yer almaktadır. İnternet üzerinden ulaşılan bin 319 kişi ile yapılan ankette, katılımcıların salgın sürecinde haber kaynaklarına yönelik tercihleri, karar alıcı kuruluşlara yönelik şeffaflık algısı ile siyasi/ideolojik kimliklerin aşı tutumuyla ilişkisine yönelik ulaşılan sonuçlar aktarılmıştır.

AŞI KARŞITLIĞI VE COVID-19 DÖNEMİNDEKİ YANSIMALARI

Modern aşılar, 1789’da İngiltere’de Edward Jenner’in inek çiçeği lezyonundan ürettiği çiçek aşısını geliştirmesi ile başlamıştır (Akdeniz & Kavukçu, 2016). Basit olarak, insanlara virüsün seyreltilmiş şeklinin enjekte edilerek hücrelerin virüsü tanınması ve bağışıklık kazanması şeklinde tanımlanabilecek aşı uygulamasına (Kader, 2019, s. 378) yönelik itiraz ve karşıtlıklar 18. yüzyılın sonlarından itibaren yapılan aşı çalışmalarıyla birlikte belirgin hale gelmiştir. Doktorlar, insanlarda daha hafif hastalığa neden olan bir sığır virüsü olan inek çiçeği aşısını uygulamış, teknik başarılı olmuş ancak bunun “*geleneksel düzene karşı yabancı bir saldırı*” olduğu iddia edilmiştir (Leask, 2020, s. 500).

Çiçek aşılarının üretildiği yıllarda, E. Massey adlı bir din adamı hastalıkların tanrının bir cezalandırma aracı olduğunu belirterek hastalıkları önlemenin tanrıya karşı gelmek ve aşı uygulamasını şeytanla iş birliği yapmak olduğunu savunmuştur. Onlara göre hastalıklar tanrının kırbacıdır ve aşılama bu iradeye karşı gelmektir (Kader, 2019, s. 378).

Aşılarla paralel bir tarihçesi olan aşı karşıtlığı, Covid-19 pandemisi öncesinde de özellikle komplo teorisyenlerinin temel konularından biri olagelmıştır.

Aşı karşıtları temel olarak, “aşı olan insanların aşı olmayanlara nazaran daha fazla hasta olduğu, aşıların başka hastalıkları tetiklediği, aşının insanları kısırlaştırdığı ve hayvan genlerinin insanlara enjekte edildiği” şeklinde bir iddia kümesinden türetilmektedir (Yılmaz, 2020).

Görsel 1. Kanada-Toronto’da 1918’de yapılan aşı karşıtı gösteri

Kaynak: (Leask, 2020)

Covid-19 döneminde bu iddialar genel olarak tekrar edilirken, aşı ile insan DNA’sının değiştirileceği, aşılama yoluyla insanların vücuduna çip enjekte edileceği ya da aşı sertifikaları/çipleri yoluyla insanların takip edileceği iddiaları daha fazla yaygınlık kazanmıştır (Gören, 2020). Dünya ekonomisini beş büyük ailenin elinde tuttuğu iddiaları, küresel sağlık krizine neden olan bir salgında formunu değiştirirerek salgının arkasında yine büyük bir zengin olan Bill Gates’in aşı çalışmalarıyla bağlantılı olarak gündeme getirilmiştir (Lytvynenko, 2020).

Bu iddiaların yayılmasında internet ve sosyal medyanın çok önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Son on yılda yanlış bilgi (misinformation) ve dezenformasyonun ana mecralarından biri haline gelen yeni medyada ortaya çıkan bu sorun birçok tartışma ve araştırmanın da konusu olmuştur.

İnternetin kitle iletişiminde ana mecra haline gelmesi, yanlış bilgi ve sahte haberleri, tarih boyunca hiç bulamadığı kadar mümbit bir yayılma alanına kavuşturmuştur. Bilginin üretimi ve dağıtımında sağlanan demokratikleşmeyle birlikte, kimliğe, kurumsallığa ihtiyaç duyulmadan üretilen içerikler, çarpıtılmış, manipüle edilmiş, uydurulmuş bilginin hakikat olarak kitlelerin önüne konulmasına da neden olmuştur. Dezenformasyon nitelikli bilgi, bu sayede herkesin her an ulaşip olayları açıklamada başvuracağı, farklı formlara kolayca bürünebilen bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Yanlış bilgi ve aynı ekosistemin üyesi olan komplo teorileri de bir anlamda popüler kültür nesnesi olmuştur (Yazmacı, 2013, s. 157).

Dünya İspanyol Gribinden yaklaşık yüz yıl sonra bir pandemi ile karşı karşıya kalırken, virüs ve neden olduğu sağlık sorunları, tedavi ve korunma yöntemleri konusundaki bilgilerin karmaşıklığı, yaşanan kitlesel ölümler nedeniyle duyulan kaygı, salgından daha hızlı yayılan bir bilgi akışını beraberinde getirmiştir. Hastalık ve virüs konusundaki belirsizlik enformasyona, kurumlara ve bilime olan güveni azaltmaktadır (Krebs & Kriner, 2020, s. 10). Koronavirüs salgını, yanlış bilginin yaygınlaşması için en uygun dönemlerin kriz dönemleri olduğunu bir kez daha ortaya koymuş, sosyal medyada dezenformasyon ve yanlış bilginin artışı yalnızca sağlıklı kanaat oluşumuna değil insan sağlığına da direkt bir tehdit olarak belirlemiştir.

“Salgının planlı bir deney olduğu”, “nüfusu azaltmak için planlandığı”, “Aşı ile dünyanın kontrol altına alınmak istendiği”, “aşının insanlara çip takmanın bir aracı olduğu” şeklindeki iddialar, insanları yanlış korunma ve tedavi yöntemlerine sevk eden yanlış bilgiler hızla yayılmıştır. (Akyüz, 2020, s. 427) Dünya Sağlık Örgütü salgın gibi yayılan bu bilgileri tanımlamak amacıyla İnfodemi kavramını kullanmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2020).

Bu yanlış bilgilerin önemli bir bölümü kasıtlı olarak üretilen dezenformasyon nitelikli içeriklerden oluşmaktadır. Avrupa merkezli 5 doğrulama platformunun yayınladığı raporda (AFP, Correctiv, Pagella, Maldita.es & Full Fact, 2020), Koronavirüs konusundaki yanlış bilginin en yaygın konuları arasında, virüsün insan üretimi olduğu iddiası, 5G ile virüsün yayıldığı ve aşı konusundaki çalışmalarıyla tanınan Bill Gates’in salgının arkasında olduğu gibi iddiaların yaygın şekilde dolaşıma girdiği belirlenmiştir.

Türkiye’de de ilk pozitif vakanın görülmesiyle birlikte gerek virüsün kaynağı gerekse hastalığı önleme konusundaki en önemli araç olan aşılarla ilgili çok sayıda iddia sosyal medyada dolaşıma girmiştir. Youtube’da yayınlanan ve yüz binlerce kez izlenen videolarda herkese zorunlu olarak çip takılacağı iddia edilmektedir (Turisto, 2020).

Görsel 2. Youtube’da aşı karşıtlarının paylaştığı bir videonun görseli

Kaynak: URL-1

Avrupa’nın birçok ülkesinde aşı ve sokağa çıkma kısıtlaması karşıtları, aşıların insanları kısırlaştırmak ve toplumları kontrol altında tutmak için bir araç olarak kullanıldığını, salgının da bu amaçla planlandığını savunarak eylemler yapmaktadır (Leask, 2020, s. 501).

İngiliz komplo teorisyeni David Icke, aşı karşıtı komplo teorilerinin en önemli figürlerinden biri olarak salgın döneminde tanınırlığını arttırmıştır. Maske kullanımının insanların beyinde kalıcı hasara neden olduğu ve beyin gelişimi zarar göreceği gelecek nesillerin itaat altına alınmak istendiğinden aşı ile kertenkele benzeri bir türün dünyayı manipüle etmek için siyasi güç topladığına kadar bir dizi absürt iddiayı sosyal medyadan yayarak kendisine taraftar toplamıştır (John, 2021).

David Icke gibi birçok aşı karşıtı komplo teorisyeninin iddialarına inanarak tedbirsiz davranan insanlar ciddi sağlık riskleriyle karşı karşıya kalmış ve aşı karşıtı tutumlar da yükselmiştir (Drury, 2020).

Aşı karşıtı komplo teorileri doğası itibarıyla bilimsel açıklamaları bekleme gereksinimi duymamaktadır (Kibritoğlu, 2020, s. 327) fakat virüsün doğal olduğunu kanıtlayan bilimsel makalelerin (Andersen, Rambaut, & Lipkin, 2020) ana akım medyada ve uzmanların gündeminde yeterince yer bulmaması, Koronavirüs ailesinin 1960’lardan bu yana var olduğunun bilinmemesi ve bilimsel bilginin paylaşılmasındaki sorunlar, komplo teorilerinin salgının başlangıcından aylar sonra bile taraftar bulmasına neden olmaktadır.

Birçok ülkede yapılan araştırmalar, aşı konusunda kesin bir karşıtlığı savunan insanların varlığının yanı sıra yaygın dezenformasyon nedeniyle önemli bir kesimde de tereddüt ve çekingenlik olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan aşı karşıtlığıyla politik eğilimler arasında da yakın bir ilişki vardır. Fransa’da aşırı sağ ve aşırı sol parti taraftarlarının aşı karşıtı tutumlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Coconel, 2020, s. 769).

Yanlış bilgi ve dezenformasyona inanma eğilimi ile sağcı otoriterlik, siyasi aşırılıkçılık ve ulus hakkındaki görkemli inançlar arasında ilişki bulunmaktadır (Sternisko, Cichočka, & Bavel, 2020). YouGov tarafından yapılan araştırma siyasi kimliklerin (Frankovic, 2020) aşı iddialarına inanma eğiliminde etkili olduğunu, ABD’de Cumhuriyetçi seçmenlerin aşı karşıtı teorilere daha yüksek düzeyde inandığını ortaya koymuştur.

Türkiye’de salgın döneminde literatürde az sayıda aşı odaklı çalışma bulunmaktadır. Bozkurt’un salgının ilk döneminde yaptığı araştırma (2020) ideoloji ve inançların komplo teorilerine inanma eğiliminde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Artan ve arkadaşlarının çalışması da (2020) hastalığın nedenleri ve kontrol algısıyla, inançlar ve aşı tutumuyla ilişkisini belirlemiştir.

Berman (2020) aşı karşıtlığının 300 yıllık bir hikayesi olduğunu ve bunun klavye savaşçıları veya yalnızca bilimsel kanıtların ortaya konulmasıyla sona ermesinin mümkün olmadığını, bilim adamlarının etkili iletişim kurması ve hükümetlerin aşı karşıtlarına yönelik aktif bir mücadele uygulamasıyla sorunun çözümüne katkı sağlanabileceği belirtmektedir.

PANDEMİ SÜRECİNDE ENFORMASYON AKIŞI VE ŞEFFAFLIK

Covid-19 Pandemisi, dünya genelinde iletişim alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Salgının ilk döneminde (Ocak-Haziran 2020), araştırmalar, televizyon izleme oranlarının arttığını ortaya koymaktadır (Koloğlu, 2020). Türkiye’de izleme ölçümleri yapan kuruluşlar, ilk vakanın görüldüğü Mart ayından itibaren günlük ortalama televizyon izleme süresinin yüzde 30’dan fazla arttığını açıklamıştır (Önder, 2020)

Hükümetlerin insanların fiziksel temasını azaltmak için uyguladığı kısıtlama tedbirlerinde evde geçirdiği süre artan insanlar televizyonun başında daha fazla süre geçirmiştir. Dijital platformlarda izleme sürelerinde üç kattan fazla artışlar yaşanmıştır (Yeşilyurt, 2020). Televizyon izleme sürelerinin artmasında, karar alıcı kurumlar ve hükümet üyeleri, sağlık otoriteleri ve uzmanların salgının ilk döneminde televizyonda haber kaynağı olarak sıklıkla tercih edilmesinin etkisi bulunmaktadır (Akyüz, 2020, s. 430).

Diğer yandan geleneksel medyanın güçlü aracı televizyonun etkisini geride bırakacak bir yanlış bilgi salgını yeni medyada ortaya çıkmıştır. Salgının kaynağı, virüsün özellikleri, hastalıktan korunma ve tedavi yöntemleri konusundaki belirsizlikler ve bilimsel çalışmaların yeterince anlatılamaması, sosyal medyanın kontrolsüz yapısının da etkisiyle dezenformasyon, birincil haber kaynaklarının televizyondan sağladığı enformasyonu gölgelemiştir.

İnternet ve sosyal medyanın ilk kısıtlama döneminin sonuna doğru bu etkiyi oluşturmasında, Türkiye’deki kutuplaşmış siyasi atmosfer ile muhalefet partilerinin seçmenlerinin geleneksel medyaya güvensizliği ve sosyal medyaya yönelik motivasyonunun etkisi olmaktadır (Kazaz & Akyüz, 2019, s. 77).

Hükümet üyeleri ve özellikle Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın sosyal medyayı ve televizyonu etkin şekilde kullanması genel olarak bir güven oluşturmuş ancak gerek vaka sayıları gerekse virüs kaynaklı ölümlerle ilgili muhalefet, Türk Tabipler Birliği ve bazı belediye başkanlarının iddiaları, sosyal medyada hükümetin halktan bilgi sakladığı iddialarının yaygınlaşmasına neden olmuştur (Çevikbaş, 2020).

İddialar genel olarak şu konularla ilişkili olarak gündemde yer almıştır:

- Türkiye’de ilk vaka daha önceden vardı ancak açıklanmadı.
- Hükümet vaka ve ölüm sayılarını gizliyor.
- Ölüm raporlarında virüs kaynaklı ölümler “doğal ölüm” olarak yazılıyor.
- Covid-19 pozitif çıkmaması için birçok hastaya test yapılmıyor.

Sağlık Bakanlığı bu iddiaları reddetmiş ve sık sık yapılan basın toplantılarında Bakan Fahrettin Koca, vaka sayılarını doğru açıkladıklarını, ölüm sayılarının da önceki yıllara göre kendi açıkladıkları sayılarla orantılı olarak arttığını belirtmiştir (Boztepe & Göçümlü, 2020).

Salgının ilk kısıtlamalarının Haziran 2020’de kademeli olarak kaldırılmasının ardından vaka sayılarında yine artışlar yaşanmış, hükümet ve sağlık bakanlığı TTB ve Ana Muhalefet Partisi CHP’nin sözcülerinin

vaka ve ölüm sayılarıyla ilgili eleştirilerine maruz kalmıştır. Bakan Koca, semptom göstermeyen pozitif vakaların (asemptomatik) Temmuz 2020’den sonra günlük tabloda açıklanmadığını artık bu vaka sayılarını da tabloya ekleyeceklerini duyurmuş ve bu açıklama “sayıların gizlendiğinin itirafı” olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Dünyada bazı ülkeler dışında tüm ülkelerde ise Dünya Sağlık Örgütü’nün “PCR testi sonucu pozitif olanlar vaka olarak kabul edilir” kriterine göre tüm vakalar ayırım yapılmadan açıklanmaktadır.

Hesap verme kavramıyla iç içelik gösteren şeffaflık, kamu kurumlarının halka karşı sorumluluklarıyla ilgili önemli bir mekanizmadır. Bilgin (aktaran Kalkan ve Alparslan, 2009, s. 27), şeffaflık kavramını “devletin, hedeflerini, bu hedeflere ulaşmak için uyguladığı politikaları ve bu politikaların yarattığı sonuçları izlemek için gerekli olan bilgiyi düzenli, anlaşılabilir, tutarlı ve güvenilir bir biçimde sunması” olarak açıklamaktadır. Şeffaflık, halkın kaynaklarının kullanılması konusunda kullanılan yöntemlerin vatandaşlara kuşku yaratan şekilde açıklanmasıyla işleyen ve devlete, bürokrasi ve siyasete güvenin de önemli belirleyicilerinden olan bir mekanizmadır.

Şeffaflık, güven kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Kurumsal güven, bireylerin siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumlara ve sisteme duydukları güven olarak tanımlanmaktadır. Güvenin önemli bir belirleyeni de bilgidir. Bilgi temelli güven, ötekinin tahmin edilebilirliği üzerine inşa edilmiş, tarafların birbirleriyle ilgili sahip oldukları bilgiye dayalı olan ilişkiyi anlatmaktadır (Kalemci Tüzün, 2007, s. 99). Bu bağlamda, kamu otoritelerine duyulan güvenin inşasında da şeffaf bilgi akışı, kamunun sağlıklı bir şekilde bilgilendirilmesi de güvenin inşasında önemli bir unsurdur.

Kişiler, kurumlar ve olaylara ilişkin bilginin eksikliği, tanınmayı güçleştirmekte ve güven duygusunun oluşmasını zorlaştırmaktadır. Salgın yönetiminde halkın bilgilendirilmesiyle ilgili bu konu büyük ölçüde siyasi bir eksende tartışılmıştır. Bu bağlamda şeffaflık konusunda duyulan şüphe, vatandaşların siyasi kamplarına göre bu tartışmaları değerlendirmesine neden olabilmektedir. Güvenin zedelenmesi kriz dönemlerinde kurallara uyma davranışına da olumsuz etki edebilmektedir.

Çalışmada, aşı karşıtlığı ve aşı tutumuyla birlikte, vaka ve ölüm sayılarının asemptomatik ayırımı yapılmadan açıklanmaya başlanmasıyla birlikte sosyal medya kullanıcılarının bu konudaki tutumu da, siyasi kimlikler açısından araştırılmaya değer bulunmaktadır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde internet ve sosyal medya kullanıcılarının salgın döneminde iletişim pratikleri, yanlış bilgiye maruz kalma düzeyleri, hükümet ve bağlı kuruluşlarıyla ilgili şeffaflık algısı, politik kimlikler ve aşı karşıtı iddialarla ilişkisine yönelik yürütülen araştırmanın metodolojik ayrıntılarına yer verilmiştir.

Araştırmanın evrenini Türkiye’deki internet ve sosyal medya kullanıcıları oluşturmaktadır. Anket internet üzerinden oluşturulan form ile yapılmış, katman ve kota belirlenerek farklı demografik özellikte kullanıcılara ulaştırılması sağlanmıştır. Bu nedenle tek başına basit tesadüfi (rastlantılı) örneklem tekniği kullanılmamıştır. Çalışma parametrik bir tasarıma sahiptir. Sosyal medya platformlarında yüksek etkileşime sahip hesaplardan destek alınmasının yanı sıra farklı şehirlerde yaşayan kullanıcılara da özel olarak linkler ulaştırılmıştır. Anket formunun yayınlanması ve paylaşılması sırasında gerekli açıklamalar yapılmıştır. 2020 yılı Ocak ayı içerisinde düzenlenen ankete bin 319 kullanıcı katılım sağlamıştır.

Soru formunda katılımcıların salgın döneminde kitle iletişim araçlarını kullanma alışkanlıkları, yanlış/sahte haberlere maruz kalma düzeyleri, şeffaflık algıları ve aşı karşıtı tezlere katılma düzeyleri ile kendilerini hangi siyasi/ideolojik kimlikle tanımladıklarını belirlemeye yönelik şu sorulara cevap aranmıştır.

- Sosyal medya kullanıcılarının aşı konusundaki tutumu ne düzeydedir?
- Aşı karşıtı iddialar ve kurumların şeffaflığıyla ilgili tutum hangi düzeydedir?
- Haber kaynağı tercihleri ve siyasi kimliklerin, şeffaflık algısı ve aşı tutumuyla ilişkisi var mıdır?
- Katılımcılar ne ölçüde ve hangi araçlarda yanlış bilgiye maruz kalmıştır?

- Katılımcılar Covid-19 ile ilgili gelişmeleri hangi kaynaklardan takip etmiştir?

Araştırmada kullanılan ölçekte şeffaflık ve aşırı karşıtlığı teorileriyle ilgili katılım düzeylerini ölçmeye yönelik soruların büyük bölümü literatür taramasından yola çıkarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Politik kimliklerle ilgili kategoriler ise Doğan ve Batar'ın çalışmasından (2019) aşırı tutumu ölçeğinin oluşturulmasında ise Artan ve arkadaşlarının çalışmasından (2020) yararlanılmıştır.

Ankete katılanlardan elde edilen verilerin girişi, SPSS 17.0 adlı program aracılığıyla yapılmış ve bulgulara ulaşmak için uygun istatistiksel analizlere başvurulmuştur. Çalışma betimleyici bir araştırma desenlemesine sahip olduğu için, çoklu frekans analizi ve merkezi eğilim istatistikleri uygulanmıştır. Ayrıca anlamlılık ilişkisine yönelik testler de yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Aşırı Karşıtlı Tutum Ölçeği Güvenilirlik Testi

Ölçüm Güvenilirlik Testi (Cronbach Alpha)	N of Items
0,907	8

BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde, bin 319 kişiyle yapılan saha araştırmasından elde edilen bulgular yer almaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Yaş	Sıklık	Yüzde
Yaş	15-24	359	27.3
	25-34	412	31.2
	35-44	383	29
	44 +	165	12.5
Eğitim durumu	İlköğretim	39	3.0
	Lise	285	21.6
	Üniversite	812	61.6
	Lisans üstü	183	13.9
Cinsiyet	Erkek	922	69.9
	Kadın	397	30.1
Toplam		1.319	100

Araştırmaya katılanların yüzde 69,9'u erkek, yüzde 30,1'i ise kadındır.

En fazla kullanıcı 25-44 yaş aralığında katılım sağlamıştır (yüzde 60,2). 15-24 yaş grubu yüzde 27,3, 35-45 yaş grubu yüzde 29 ve 45 üzeri yüzde 9,8 oranında tespit edilmiştir. Ankete her yaş grubundan katılım sağlandığı görülmektedir.

Eğitim düzeyiyle ilgili dağılıma bakıldığında, yüzde 61,6 ile en çok üniversite mezunu katılımcının olduğu, yüzde 3 ilköğretim, yüzde 21,6 lise, yüzde 13,9 oranında ise lisans üstü mezunu kullanıcının araştırmaya katıldığı belirlenmiştir. Ankete katılanların yüzde 67,3'ü yaşamının büyük bölümünü büyükşehirde geçirirken, yüzde 20,4'ü ise şehir merkezinde yaşamını geçirdiğini ifade etmiştir.

Araştırmaya Türkiye'deki 74 şehir ve yurt dışında yaşayan Türkiye vatandaşlarından katılım sağlanmıştır. En yüksek katılım yüzde 27,2 ile İstanbul'dan olurken, diğer yüksek katılım sağlanan iller Ankara, Konya, İzmir, Bursa, Antalya, Kocaeli ve Elazığ olmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Aşı Tutumu

Koronavirüs aşısı yaptırarak mısınız?	Frekans	Yüzde
Evet	457	34,6
Hayır	395	29,9
Kararsızım	467	35,4
Toplam	1.319	100

Katılımcılar “*aşı yaptırarak mısınız?*” sorusuna yüzde 35,4 oranında “*kararsızım*” cevabı vermiştir. Aşı yaptırmayacağını söyleyenlerin oranı yüzde 34,6, yaptırmayacağını söyleyenlerin oranı ise yüzde 29,9 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Aşı Karşıtı İddialara Ve Şeffaflık Algısına Yönelik Tutum²

İddialar	Ortalama
Koronavirüsün laboratuvarında üretildiğini düşünüyorum.	
Türkiye’de vaka ve ölüm sayıları düşük gösteriliyor.	
Koronavirüs salgınının arkasında ilaç satmak isteyen şirketler vardır.	
Çin devleti Koronavirüs’ü dünyaya bilerek yaymıştır.	
Koronavirüs aşuları insanın DNA’sını değiştirecek.	
Salgının arkasında Bill Gates’in olduğunu düşünüyorum.	
Koronavirüs salgını, çip takarak insanları takip etmek için çıkarılmıştır.	
Koronavirüs aşularıyla insan vücuduna çip enjekte edilecektir.	
Genel ortalama	

Katılımcılara, Covid-19 döneminde sosyal medyada sıklıkla dolaşıma giren aşıyla ilgili bazı iddia ve komplo teorilerine katılım düzeyleri sorulmuş, en yüksek katılımın “*Koronavirüsün laboratuvarında üretildiği*” iddiasına yönelik olduğu görülmüştür. Vaka ve ölüm sayılarıyla ilgili iddiaya katılım düzeyi de yüksek tespit edilirken, Koronavirüs aşularıyla insanın DNA’sının değiştirileceği iddiasına orta düzey katılım olduğu belirlenmiştir. Salgının arkasında Bill Gates’in olduğu ve aşı-çip ilişkili iddialara ise düşük düzeyde katılım olmuştur.

² Bu ölçekte vaka sayılarıyla ilgili iddia dışında, katılma düzeyi ölçülen iddiaların tamamı bağımsız doğrulama platformları tarafından gerçek olmadığı ya da gerçekliğine dair herhangi bir delil bulunmayan iddialardır.

Tablo 5. Aşı ve Aşı Karşıtı İddialarla İlgili Tutum İlişkisi

Koronavirüs aşısı yapptırarak mısınız?	Aşı karşıtı tutum ortalama
Evet	2,2319
Hayır	3,3066
Kararsızım	2,7756
Genel ortalama	2,7463

Katılımcıların aşı ile aşı karşıtı iddialara yönelik tutumu Tamhane testiyle karşılaştırıldığında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Aşı yaptırmayacağını söyleyenlerin aşı karşıtı iddialara inanma düzeyinin yüksek olduğu, aşı yapptıracağını söyleyenlerin ise tutumunun düşük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Politik Kimlikleri

Politik kimlik	Yüzde
Milliyetçi	30,8
Muhafazakâr/Dindar	30,4
Laik/Atatürkçü	16,3
Sosyal demokrat	6,1
Liberal	3,4
Ulusalcı	3,0
Diğer	10,0
Toplam	100

Ankete katılanların yüzde 30,8'i kendisini milliyetçi, yüzde 30,4'ü muhafazakâr/dindar, yüzde 16,3'ü ise kendisini laik/Atatürkçü olarak tanımlamıştır. Kendisini farklı kimliklerle tanımlayanların oranı yüzde 10'dur. Kategorilere göre cevap veren kullanıcılar içinde en düşük oranlar liberal ve ulusalcı olarak tanımlayanlarda belirlenmiştir.

Tablo 7. Politik Kimlikler ile Aşı Tutumu İlişkisi

Politik kimlik	Aşı tutumu		
	Evet	Hayır	Kararsızım
Milliyetçi	37,0%	27,2%	35,8%
Muhafazakâr/Dindar	30,3%	%	30,8%
Laik/Atatürkçü	41,6%	22,9%	35,5%
Sosyal demokrat	36,3%	25,0%	38,8%
Liberal	42,2%	24,4%	33,3%
Ulusalcı	30,0%	22,5%	47,5%
Diğer	28,2%	29,8%	42,0%
Toplam	34,8%	29,9%	35,3%

Katılımcıların politik kimlikleriyle aşı tutumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Kendisini muhafazakâr/dindar, milliyetçi ve ulusalcı olarak tanımlayanların diğer kimliklere göre aşya hayır deme oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Muhafazakarların yüzde 38,8'i aşı yaptırmayacağını ifade ederken, laik/Atatürkçü kimlikle kendisini tanımlayanların aşya "hayır" deme oranı 22,9'dur. Aşya en yüksek oranda "evet" diyenlerin kendisini liberal olarak tanımlayan katılımcılarda olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Politik Kimlikler İle Aşı Karşıtı Tutum İlişkisi

Politik kimlik	Aşı karşıtlığı tutumu
Muhafazakâr/Dindar	2,98
Milliyetçi	2,74
Ulusalcı	2,73
Laik/Atatürkçü	2,44
Liberal	2,41
Sosyal demokrat	2,61
Diğer	2,71
Genel ortalama	2,74

Aşı karşıtı iddialara ilişkin tutumla politik kimlik arasındaki ilişki test edildiğinde anlamlı ilişki belirlenmiştir. Aşı karşıtı iddialara inanma düzeyi en yüksek kimlikler muhafazakâr/dindar ve milliyetçi olarak belirlenmiştir. Kendisini ulusalcı olarak tanımlayan katılımcıların aşı karşıtı tutumu da yüksektir. Teorilere katılma düzeyi en düşük belirlenen katılımcılar ise laik/Atatürkçü ve liberal kimliklere sahip olanlardır.

Muhafazakâr/dindar ve milliyetçi kimlikle tanımlama düzeyi arttıkça aşı karşıtı iddialarla ilgili tutumun yükseldiği tespit edilmiştir.

Tablo 9. Şeffaflık Algısı İle Aşı Tutumu İlişkisi

“Türkiye’de vaka ve ölüm sayıları düşük gösterilmektedir”	Aşı tutumu		
	Evet	Hayır	Kararsızım
Tamamen katılmıyorum	42,1%	37,9%	20,0%
Katılmıyorum	38,5%	%	30,5%
Fikrim yok	27,1%	30,5%	42,4%
Katılıyorum	29,6%	23,6%	46,8%
Tamamen katılıyorum	35,8%	28,9%	35,3%
Toplam	34,6%	29,9%	35,4%

Şeffaflık tutumuyla aşı tutumu arasındaki ilişki test edildiğinde, vaka ve ölüm sayılarının gizlendiğine yönelik tutum düzeyi yüksek katılımcıların aşı konusunda kararsızlık düzeyinin yükseldiği görülmektedir. Vaka ve ölüm sayılarının düşük gösterildiği iddiasına inanmayanların ise aşya “evet” deme oranı yükselmektedir.

Tablo 10. Şeffaflık Algısı İle Politik Kimlikler İlişkisi

Politik kimlik	Şeffaflık tutumu
Laik/Atatürkçü	4,11
Liberal	3,40
Milliyetçi	3,24
Muhafazakâr/Dindar	2,78
Sosyal Demokrat	3,95
Ulusalcı	3,65
Diğer	3,41
Genel ortalama	3,32

Salgın döneminde vaka ve ölüm sayılarının gizlendiğiyle ilgili önermeye yönelik genel tutumun orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. En yüksek katılım kendisini laik/Atatürkçü olarak tanımlayan katılımcılarda bulunurken, sosyal demokrat ve ulusalcı kimliklerin de vaka sayılarının gizlendiğine dair tutumu yüksektir. En düşük tutum ise muhafazakâr/dindar ve milliyetçi kimliklerde belirlenmiştir.

Tablo 11. Covid-19 İle İlgili Yanıltıcı Bilgiye Maruz Kalma Sıklığı

Sıklık	Yüzde
Her gün	58,8
Haftada bir	24,0
Haftada birkaç kez	7,1
Nadiren	8,3
Hiç karşılaşmadım	1,8

Covid-19 konusunda şüpheli/yanıltıcı bilgiye internet ve sosyal medyada ne sıklıkla maruz kaldıkları sorulan katılımcıların yüzde 58,8'i her gün, yüzde 24'ü de haftada birkaç kez karşılaştığını ifade etmiştir. “Hiç karşılaşmadım” diyenlerin oranı ise yüzde 1,8'dir.

Tablo 12. Sosyal Medya Kullanımı İle Aşı Karşıtı Tutum İlişkisi

Sosyal medya platformu	Kompo tutumu ilişkisi
Facebook	.168**
Twitter	-.213**
İnstagram	-.011
Whatsapp	-.014
Tiktok	.023
Youtube	-.049
** Anlamli ilişki düzeyi	0.01

Sosyal medya kullanımı ile aşı karşıtı tutum ilişkisine yönelik yapılan testin sonuçlarında Facebook ve Twitter kullanımı ile aşı karşıtlığı arasında anlamlı ilişki belirlenmiştir. Facebook kullanımı arttıkça aşı karşıtı tutum artarken Twitter kullanımı arttıkça bu iddialara inanma düzeyinin düştüğü görülmektedir.

SONUÇ

Covid-19 pandemisi döneminde hastalık ve salgının sarsıcı etkisi ve bilinmeyen yönlerinin fazla oluşu özellikle virüsün yayılmaya başladığı dönemde farklı yanlış bilgilerin dolaşıma girmesini neden olmuştur. Aşıların insanlığı kontrol altına alma girişiminin bir parçası olduğu iddiaları çerçevesinde oluşan yanlış bilgiler ve hükümet ile bağlı kuruluşlarının vaka ve ölüm sayılarıyla ilgili şeffaflık algısının ölçülmesi amacıyla yapılan bu araştırmada, aşı uygulaması başlamadan önce katılımcıların aşı yaptırma konusunda büyük ölçüde kararsız ve negatif tutum sahibi olduğu belirlenmiştir.

Aşı karşıtı ve ilişkili iddialarla ilgili tutum “orta” düzeyde belirlenirken, aşı karşıtı tutum arttıkça aşı kararsızlığının da arttığı görülmektedir. En yüksek katılımın “Koronavirüsün laboratuvarında üretildiği” iddiasına yönelik olduğu görülürken, koronavirüs aşılarıyla insanın DNA'sının değiştirileceği iddiasına orta düzey katılım olması önemlidir. Türkiye ve dünyanın birçok ülkesindeki bağımsız doğrulama platformu tarafından çürütülen ya da doğruluğuna dair hiçbir delil bulunmayan aşı karşıtı iddialara orta ve yakın düzeylerde tutum belirlenmesi salgın döneminde ortaya çıkan İnfodemi'nin etkisini de ortaya koymaktadır.

Siyasi kimlikler ile aşı tutumu ve aşı karşıtlığı arasında anlamlı ilişki tespit edilmiş, muhafazakâr/dindar ve milliyetçi kimlikli katılımcıların aşı ve aşı karşıtlığı tutumunun diğer kimliklere oranla daha yüksek

olduğu, laik/Atatürkçü, liberal ve sosyal demokrat kimlikli katılımcıların aşı yaptıırma konusunda pozitif, aşı karşıtı iddialarla ilgili ise negatif tutumu olduğu belirlenmiştir.

Salgın döneminde internet ve sosyal medyayı öncelikli haber kaynağı olarak gören kullanıcıların yanıltıcı bilgilere daha fazla maruz kaldığı belirlenmiştir. Pandemi döneminde televizyon izleme oranları artmasına rağmen sosyal medyanın haber alma aracı olarak ilk sıralarda tespit edilmesi Türkiye’de geleneksel medyaya duyulan güvenin yeni medyaya oranla daha düşük olmasıyla (Akyüz, 2018) açıklanabilir.

Çalışmanın dikkat çekici sonuçlarından biri şeffaflık ve aşı tutumuyla sosyal medya platformu kullanımı arasındaki ilişkide ortaya çıkmıştır. Facebook kullanımı arttıkça komplo tutumu da artarken Twitter kullanımıyla komplo tutumu arasında negatif anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Twitter kullanımı arttıkça aşı karşıtı iddialara inanma düzeyinin düştüğü görülmektedir.

Türkiye’de vaka ve ölüm sayılarının gizlendiği iddiası üzerinden ölçülen şeffaflık tutumunun yüksek, bu tutumla politik kimlikler arasında da anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Kendisini laik/Atatürkçü, sosyal demokrat ve liberal olarak tanımlayan katılımcıların bilgilerin gizlendiğine yönelik tutumu yüksek belirlenirken muhafazakâr/dindar ve milliyetçi kimlikli katılımcıların daha pozitif bir şeffaflık algısı olduğu belirlenmiştir. Muhafazakâr ve milliyetçi katılımcılar arasında düşük düzeyde de olsa bu iddiaya katılımın olması, genel şeffaflık algısının negatif bulunmasında etkisi olduğu görülmektedir.

Hükümetin aşı konusunda çekingenliğe yol açacak bir politika izlememesine ve muhalefet seçmenine nazaran muhafazakarların güven düzeyi yüksek olmasına rağmen seçmen kitlesinin önemli bir bölümünü oluşturan muhafazakâr/dindar kesimde bu şekilde bir aşı karşıtı tutumun olması dikkat çekicidir. Bu tutumun ortaya çıkmasında, bilime ve bilimsel bilginin üretiminde merkezi bir rolü olan Batı’ya duyulan güvensizlik, dünyayı güçlü ailelerin ve merkezlerin (üst akıl) yönettiği ve bu sürece alet olmama inancı ile 20. yüzyılda belirginleşen kürtaj gibi bazı tıbbi müdahaleleri, beden kutsallığı ve dokunulmazlığı inancı nedeniyle reddetme davranışlarının etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Dünya genelinde aşı karşıtlığı Covid-19 döneminde daha belirgin hale gelmiştir. İnsanların bu tür komplo teorisi nitelikli iddialara inanarak sağlıklarını tehlikeye atma davranışıyla ilgili, nedenlerine yönelik ortaya konulan varsayımlardan yola çıkarak nitel araştırmaların yapılması alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AFP, Correctiv, Pagella, Maldita.es and Full Fact. (2020). *Infodemic Covid-19 in Europe: A visual analysis of disinformation*. AFP, CORRECTIV, Pagella Politica/Facta, Maldita.es and Full Fact.
- Akbaş, E. (2020). Covid-19’un Toplumsal Etkileri, Kovid-19 ve Sonrası: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım. *ULİSA*, 12(3), 5-9.
- Akdeniz, M., & Kavukçu, E. (2016). Aşılama ve Aşıların Tarihçesi. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 8(2), 11-28.
- Akyüz, S. S. (2018). *Düşman Medya: Türkiye’de siyasi kutuplaşma ve seçmenlerin medya tercihleri*. Konya: Literatürk.
- Akyüz, S. S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(34), 422-444.
- Andersen, K. G., Rambaut, A., & Lipkin, W. I. (2020). The proximal origin of SARS-CoV-2. *Nature Medicine*(26), 450–452.
- Artan, T., Karaman, M., Aslan, İ., & Cebeci, F. (2020). COVID-19 Salgınına Yönelik Algı ve Tutumları Değerlendirme Ölçeği’nin Değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(2), 33-39.
- Berman, J. (2020, Eylül). Anti-Vaxxers and How to Challenge a Misinformed Movement. (T. H. Seattle, Röportaj Yapan).

Bozkurt, V. (2020, Nisan). *Covid 19 ve komplo teorileri: Kimler komplo teorilerine inanıyor?* Aralık 2020 tarihinde Fikir Turu: <https://fikirturu.com/toplum/covid-19-ve-komplo-teorileri-kimler-komplo-teorilerine-inaniyor/> adresinden alındı.

Boztepe, M., & Göçümlü, B. Ç. (2020). *Sağlık Bakanı Koca: Ölüm sayılarının siyasetin konusu yapılmasına üzülüyorum.* Ocak 2021 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakani-koca-olum-sayilarinin-siyasetin-konusu-yapilmasina-uzuluyorum/2071864> adresinden alındı.

Coconel, G. (2020). A future vaccination campaign against COVID-19 at risk of vaccine hesitancy and politicisation. *20(7)*, 769-770.

Çevikbaş, A. S. (2020). *Koronavirüs'ten ölenler için toplu mezar hazırlandığı iddiası.* Ocak 2021 tarihinde Doğruluğu Ne?: https://dogrulugune.org/koronavirusten-olenler-icin-binlerce-mezar-hazirlandigi-iddiasi/?fbclid=IwAR3XexmUNOrg4Zo1DVfk6u16opv-dwMaKdBaKCjN4RTebzOarX1S_mEaPpQ adresinden alındı.

Dünya Sağlık Örgütü. (2020, July). *1st WHO Infodemiology Conference.* Ekim 2020 tarihinde World Health Organization: <https://www.who.int/news-room/events/detail/2020/06/30/default-calendar/1st-who-infodemiology-conference> adresinden alındı.

Değer, K. (2017). Siyasal Komplo Teorilerinin Sosyal Medya Üzerinden Toplumsal Realiteyi İnşası. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi* , 8(26), 69-82.

Donner, R. (Prodüktör), Helgeland, B. (Yazar), & Donner, R. (Yöneten). (1997). *Conspiracy Theory* [Sinema Filmi]. ABD.

Doğan, A., & Batar, H. (2019). Siyasal Kimlik, Hayat Tarzı ve Siyasal Tercih:Malatya Seçmeni Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* , 22(2), 931-949.

Drury, C. (2020, August 29). *Anti-lockdown, anti-vaccine and anti-mask protesters crowd London's Trafalgar Square.* Ocak 2021 tarihinde Independent: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/coronavirus-anti-lockdown-protest-trafalgar-square-anti-vaccine-mask-hoax-a9695561.html> adresinden alındı.

Frankovic, K. (2020). *Half the public are willing to get vaccinated against COVID-19, the highest level yet.* Ocak 2021 tarihinde YouGov: <https://today.yougov.com/topics/politics/articles-reports/2020/11/30/half-public-are-willing-get-vaccinated-against-cov> adresinden alındı.

Gören, M. (2020). *Koronavirüs Aşılarının İnsan DNA'sını Değiştireceği İddiası.* Ocak 2021 tarihinde Doğruluğu Ne?: <https://dogrulugune.org/koronavirus-asilarinin-insan-dnasini-degistirecegi-iddiasi/> adresinden alındı.

John, T. (2021, Ocak). *2020's alternative universe is not going away.* Ocak 2021 tarihinde cnn.com: <https://edition.cnn.com/2021/01/03/uk/covid-19-conspiracy-theories-2020-intl-gbr/index.html> adresinden alındı.

Kader, Ç. (2019). Aşı karşıtlığı, aşı kararsızlığı ve aşı reddi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(3), 377-388.

Kalemci Tüzün, İ. (2007). Güven, Örgütsel Güven ve Örgütsel Güven Modelleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(2), 93-118.

Kalkan, A. & Alparslan, A.M. (2009). Şeffaflık, iletişim ve hesap verebilirliğin yerel yönetim başarılarına etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 25-40.

Kazaz, M., & Akyüz, S. S. (2019). *Sahte Haber.* Konya: Literatürk.

Kibritoğlu, M. (2020). Pandemide Avrupa Birliği eleştirileri: Komplo teorisyenliğinin birlik karşıtlığıyla zorunlu birliği. *EURO Politika*, 4(2), 323-333.

Koloğlu, S. (2020). *Salgında TV izleme oranı dünyada arttı.* Ocak 2021 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/cadde/sina-kologlu/salginda-tv-izleme-orani-dunyada-artti-6244459> adresinden alındı.

- Kreps, S., & Kriner, D. (2020). Model uncertainty, political contestation, and public trust in science: Evidence from the COVID-19 pandemic. *Science Advances*, 6(43), 1-12.
- Leask, J. (2020, Eylül). Vaccines — lessons from three centuries of protest. *Nature*(585), 499-501. Nature. adresinden alındı.
- Lytvynenko, J. (2020, December 6). *In 2020, Disinformation Broke The Us*. Ocak 2021 tarihinde BuzzFeedNews: <https://www.buzzfeednews.com/article/janelytvynenko/disinformation-broke-us> adresinden alındı.
- Önder, N. (2020). *Televizyonun yeniden keşfi!* Ocak 2021 tarihinde Marketing Türkiye: <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/televizyonun-yeniden-kesfi/> adresinden alındı
- Siders, D., & Ward, M. (2020). A fight over data infiltrates Trumpworld's response to coronavirus. *Science Advance*, 6(43), 1-12.
- Spring, M. (2020). *ABD'de koronavirüsün sahte olduğunu düşünen rahip, Covid-19'dan öldü*. Aralık 2020 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.kisa.link/OjNq> adresinden alındı.
- Sternisko, A., Cichocka, A., & Bavel, J. (2020, February). The dark side of social movements: Social identity, non-conformity, and the lure of conspiracy theories. *Current Opinion in Psychology*(35).
- Turisto. (2020). *Herkese Çip Takılacak Zorunlu Aşı Başlıyor! Şok İddia Büyük Oyunlar 5g*. Ocak 2021 tarihinde Youtube: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=KrBBbLgfaJE> adresinden alındı.
- Yılmaz, M. C. (2020). *Kara Kutu'nun yöntemi - I: Nasıl yazıldı? Nasıl basıldı?* Ocak 2021 tarihinde Teyit: <https://teyit.org/kara-kutunun-yontemi-i-nasil-yazildi-nasil-basildi> adresinden alındı.
- Yazmacı, Ü. (2013). Basitleştirmek, ifşa etmek, gizemini çözmek: Pierre-Andre Taguieff ve seküler zamanlarda antisemit komplocu tahayyül. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 1(1), 153-180.
- Yeşilyurt, E. F. (2020). *TV+'ın izlenme oranı 3 kat artarak 18,3 milyon saate ulaştı*. Ocak 2021 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/bilisim/tv-in-izlenme-orani-3-kat-artarak-18-3-milyon-saate-ulasi/661421#> adresinden alındı.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1: <https://www.youtube.com/watch?v=KrBBbLgfaJE> Erişim Tarihi: 12.12.2020

Atıf için:

Akyüz, S. S. (2021) Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5 (2), 172-185